

отримано
спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.027
01.05.2023
Богова назової
доцента педагогічних наук, професора
С. А. Караману

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.027.

у Київському університеті
імені Бориса Грінченка

доктору педагогічних наук, професору,
професору кафедри української мови
Факультету української філології,
культури і мистецтва

Караману Станіславу Олександровичу

ВІДГУК

офіційного опонента **Кулик Олени Дмитрівни**, доктора педагогічних наук, професора, професора кафедри української лінгвістики і методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі на дисертаційну роботу **Тютюми Тетяни Сергіївни «Формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій»**, подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Актуальність теми дослідження.

Дисертаційна робота **Тютюми Тетяни Сергіївни** є завершеною, цілісною науковою працею з актуальної проблеми сучасної лінгводидактики – формування особистості вчителя української мови і літератури – компетентного мовця – в умовах інформатизації та цифровізації освіти. Компетентний мовець має вправно володіти літературною мовою, грамотно виражати думки, а отже, й уміло послуговуватися широким арсеналом синтаксичних одиниць мови, що уможлиблюють увиразнити мовлення, зробити його більш точним, гнучким, динамічним, розлогим. Синтаксична компетентність є основою, джерелом і пріоритетом у формуванні компетентного мовця, адже значну частину мовних понять і явищ можливо усвідомити лише на синтаксичному рівні. А зважаючи на синкретизм у внутрішньословосполученнєвій і внутрішньореченнєвій структурі, неоднорідність одиниць синтаксичного рівня, обмежений набір (інвентар) типових синтаксичних конструкцій у мові та множинність модифікацій їх у мовленні, саме сформована синтаксична компетентність допомагає мовцеві якнайкраще зреалізувати комунікативні потреби, авторські задуми, тактику й стратегію під час мовленнєвої взаємодії. Актуальним є також пошук нових конструктивних ідей щодо формування компетентного мовця в умовах інформатизації та цифрової трансформації освіти, зокрема й у межах практичного втілення ідей Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року, одним із напрямів якої є «Ефективне використання цифрових технологій в освітньому процесі».

Отже, звернення до проблеми формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій на тлі недослідженості окремих важливих сегментів її в контексті сучасних освітніх реалій і тенденцій, суперечностей (с. 19), які об'єктивно існують в освітній галузі, є виправданим, обґрунтованим та своєчасним.

Важливість дисертаційної праці вбачаємо й у тому, що тема її є складником загальної наукової теми Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка «Зміст і технології забезпечення якості неперервної педагогічної освіти в умовах євроінтеграції», номер державної реєстрації 0116U003295.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертація має чітко вмотивовану структуру: анотації (українською й англійською мовами), вступ, три розділи, висновки до кожного розділу, загальні висновки, список використаних джерел. Роботу доповнено змістовними додатками, що різнобічно розкривають основні теоретичні положення, висвітлені в тексті дисертації. Зміст віддзеркалює тему, сформульовані положення обґрунтовані з опертям на науково-теоретичні та науково-методичні засади лінгводидактики; сучасні тенденції якісної мовної освіти; потенціал їх в контексті глобалізаційних змін.

Мета роботи полягає у створенні методики, що передбачає поетапне формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Достовірність забезпечена належною теоретико-методичною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць (список використаних джерел налічує 212 найменувань, із них 12 іноземними мовами), що свідчить про змістовний аналіз проблеми, підтверджує наукову об'єктивність і компетентність дослідниці.

Вихідні положення (завдання, об'єкт, предмет, теоретико-методологічна основа дослідження, наукова новизна, теоретичне і практичне значення роботи й ін.), віддзеркалені у *вступі*, визначені з опертям на мету, виважені, логічно взаємопов'язані, обґрунтовані. Під час розв'язання поставлених у роботі завдань дисертантка дібрала й оптимально поєднала в комплекс теоретичні, емпіричні, статистичні методи науково-педагогічного пізнання, що взаємно доповнили один одного.

Т. С. Тютюма так вибудувала науковий пошук, що спромоглася не оминати увагою жодного важливого складника досліджуваного явища.

У *першому розділі* Тетяна Сергіївна проаналізувала історію становлення методики навчання синтаксису в закладах освіти, виокремила значущі для пропонованої методики психологічні чинники формування синтаксичної компетентності базовані на мотиваційному, когнітивному, діяльнісному, рефлексійному етапах; лінгводидактичні чинники, що ґрунтовані на компетентнісному, особистісно орієнтованому, комунікативно-діяльнісному

підходах до навчання; значущих для дослідження загальнодидактичних, лінгводидактичних, специфічних принципах навчання; ефективних у процесі навчання синтаксису прийомах і методах навчання (аналіз словосполучень, поширення і скорочення речень, бесіда, спостереження над мовою, проблемного викладу, самостійної роботи з підручником й довідковими джерелами, метод вправ й ін.).

Варто відзначити прагнення дисертантки проаналізувати, оцінити, порівняти різноманітні теорії, представити різні погляди науковців на потрактування базових дефініцій «синтаксис», «компетентність», «компетенція», «синтаксична компетентність», «синтаксична компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури», «інформаційно-комунікаційні технології», «електронні освітні ресурси», «цифрові освітні ресурси», «цифровий нарратив» з опертям на які їй вдалося уточнити й конкретизувати поняття «синтаксична компетентність майбутніх учителів української мови і літератури», з'ясувати, що синтаксична компетентність є фаховою, предметно-галузевою, обов'язковим компонентом ключової комунікативної компетентності, що електронні освітні ресурси та цифрові освітні ресурси слід уважати абсолютними синонімами, ІКТ та цифрові технології слід розглядати як слова тотожні за значенням.

У *другому розділі* дисертантка комплексно проаналізувала навчально-методичний зміст підготовки майбутнього вчителя української мови і літератури, що відбувається за освітньо-професійними програмами 035 Філологія (спеціалізація 035.01 Українська мова і література) та 014 Середня освіта (спеціалізація 014.01 Українська мова і література), рекомендовані здобувачам освіти навчально-методичні праці, з'ясувала, що на сьогодні немає жодного інтерактивного підручника чи посібника із синтаксису української мови, визначила й описала критерії до побудови вправ і завдань за допомогою ІКТ та шляхи застосування електронних освітніх ресурсів (цифрового нарративу, ментальних карт, інфографіки, флеш-карток, QR-кодів) для здійснення змішаного та дистанційного навчання майбутніх учителів української мови та літератури, запропонувала систему когнітивних, репродуктивно-конструктивних, творчо-комунікативних вправ, визначила критерії, показники та рівні сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ, охарактеризувала вимоги до відповідей здобувачів, розробила діагностичний інструментарій та здійснила діагностику з визначення стану сформованості синтаксичної компетентності студентів-філологів перед початком експерименту. Результати констатувального етапу підтвердили необхідність розробити методику формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ.

У *третьому розділі* Тетяна Сергіївна віддзеркалила розроблену й упроваджену в освітній процес методику формування синтаксичної компетентності з використанням ІКТ, базовану на компетентнісному, особистісно орієнтованому, комунікативно-діяльнісному, комунікативно-

когнітивному, функціонально-стилістичному, функціонально-комунікативному, текстоцентричному підходах; значущих для дослідження загальнодидактичних, лінгводидактичних, специфічних синтаксичних та специфічних ІКТ принципах, методах навчання, застосуванні ЦОР (інформаційних, дидактико-демонстраційних, контролю та самоконтролю, системи керування навчанням), перевірила ефективність її за допомогою діагностичних методів – анкетування, опитування, тестування, презентації портфоліо; методів математичної статистики – t-критерію Стьюдента, комп'ютерної обробки даних експерименту за допомогою програми MS Excel. Узагальнення результатів упровадження експериментальної методики засвідчили позитивну динаміку формування синтаксичної компетентності експериментальних груп.

Кожний із розділів завершено висновками, що стисло резюмують результати конкретного етапу дослідження.

Усе вищезазначене, а також географія закладів освіти, що увійшли до експериментальної бази дослідження (с. 23), й достатня кількість респондентів (195 ЗдВО, із яких 99 навчалися в експериментальній групі), уможливило висновувати, що наукові положення, висновки і рекомендації теоретично, методично, емпірично обґрунтовані й достовірні.

Наукова новизна одержаних результатів.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що дисертація є першим у методиці навчання української мови в ЗВО комплексним дослідженням, скерованим на формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. У результаті дослідження сформульовано та обґрунтовано низку нових, важливих наукових положень, узагальнень та висновків, які відповідають критеріям наукової новизни (с. 24). Новаторство розробленої методики формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ, на нашу думку, полягає в органічному поєднанні традиційної моделі організації ефективного викладання й навчання синтаксису з інноваційною, а саме з використанням ІКТ, що надважливо в аспекті процесу інформатизації та цифровізації української освіти як однієї з основних засад її реформування.

Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях.

Сформульовані в дисертації теоретичні висновки були презентовані та обговорені на восьми різнорівневих науково-практичних конференціях (із достатньою географією) та п'яти семінарах й освітніх заходах (с. 25).

Результати дослідження віддзеркалено в 14 наукових публікаціях за темою дисертації, з яких 12 підготовлені одноосібно, зокрема 5 статей опублікованих у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, 1 наукова стаття, опублікована у періодичному виданні, проіндексованому в базі даних Web of Science Core

Collection, 8 публікацій, у яких додатково висвітлено наукові результати дисертації.

Аналіз тематики опублікованих праць уможливорює стверджувати, що вони віддзеркалюють результати проведеного дослідження, отже, дисертація належним чином апробована.

Практичне значення одержаних результатів. Лінгводидактичний доробок Тетяни Сергіївни, викладений у розділах дисертації, а також додатках і наукових статтях може слугувати підґрунтям для реалізації на практиці важливих освітніх завдань. Основні положення й висновки дисертації, авторська методика можуть бути використані в освітньому процесі закладів вищої освіти під час викладання курсу синтаксису сучасної української мови, спецкурсів і спецсемінарів із синтаксису, методики дистанційного навчання української мови, формування й розвитку цифрової компетентності вчителів української мови і літератури, в удосконаленні програм та силабусів до вивчення мовознавчих дисциплін, укладанні підручників, навчальних і навчально-методичних посібників із сучасної української мови для майбутніх учителів української мови, в організації науково-дослідницької роботи здобувачів вищої освіти, педагогічної практики, практичній роботі вчителів української мови та літератури, а також у післядипломній освіті на заняттях зі слухачами курсів.

Зауваження та дискусійні положення до дисертації. Ретельна наукова студія будь-якої проблеми вимагає автора / авторку обґрунтувати власну позицію з окремих досліджуваних питань, на які зчаста інші науковці мають принципово різнобіжні погляди, тому вважаємо за необхідне означити певні уточнення, зауваження та рекомендації, які можуть слугувати підґрунтям для наукової дискусії:

1. На нашу думку, недоцільним є надуживання в тексті наукової праці категорійних понять «знання», «уміння», «навички» (с. 49, 51, 57, 77, 88, 107, 128 й ін.), адже в темі дисертації заявлено про формування синтаксичної *компетентності* майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ. Навіть описуючи критерії та показники рівнів сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури (сс. 126–133), авторці не вдалося оминати вживання означених термінів. Унаочнення залишків попередньої (ЗУНівської) традиції в авторській методиці, на наше переконання, певною мірою зміщує акценти з формування *готовності* та *здатності* особистості практично діяти, осмислювати значення своїх дій, керувати ними, творчо застосовувати набутий досвід у різних ситуаціях на *накопичення* нормативно визначених знань, умінь і навичок.

2. У параграфі 2.1. авторка проводить порівняльний аналіз оприлюднених на сайтах різних ЗВО робочих програм із синтаксису як окремого ОК або в межах ОК «Сучасна українська літературна мова». Проаналізовано курс і семестр вивчення; загальну кількість кредитів та годин, розподіл їх за видами навчальних робіт; кількість змістових модулів; види

підсумкового контролю; рекомендовану (основну, допоміжну) літературу. Однак дослідниця оминула увагою очікувані результати навчання (компетентності та ПРН / РН), що в межах створення методики формування синтаксичної *компетентності* майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ видається нелогічним, адже саме компетентності максимізують здатність майбутнього вчителя української мови і літератури до успішного професійного розвитку та працевлаштування.

3. У цьому ж параграфі проаналізовано зміст актуальної навчально-методичної літератури, якою послуговуються викладачі під час підготовки майбутніх учителів української мови і літератури. З-поміж інших проаналізовано академічне видання «Сучасна українська літературна мова: Синтаксис» за ред. І. Білодіда (1972), «Граматика української мови. Синтаксис» І. Вихованця (1993), «Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання» авторів І. Слинька, Н. Гуйванюк, М. Кобилянської (1994). У підсумку зазначено, що зміст навчально-методичного забезпечення «ґрунтується на *сучасних* теоретико-методичних засадах <...>». Чи можемо видання 70-х, 90-х років ХХ ст. уналежнити до *сучасних* теоретико-методичних засад? Розуміємо, праці фундаментальні, однак, оскільки перелік рекомендованої літератури в робочих програмах, зазвичай, має вміщувати видані за останні 5–10 років підручники й навчальні посібники, авторці варто було б пояснити, чому саме давнішими активно послуговуються викладачі під час навчання синтаксису, адже наявні й насправду сучасні, як-от «Синтаксис української мови» (авторський колектив М. Вінтонів, Л. Сегін, Т. Вінтонів, 2016) й інші, на яких дослідниця також зауважила.

4. У параграфі 2.2. Т. С. Тютюма вказує на державні документи, що декларують, зокрема, впровадження ІКТ у процес навчання (с. 97). У контексті досліджуваної проблеми цілком виправданим було б звернутися й до Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року, яка спрямована, зокрема, на подолання проблеми відсутності якісного цифрового освітнього контенту для здобуття освіти й один із напрямів визначає як «Ефективне використання цифрових технологій в освітньому процесі».

5. Уважаємо, що для якісної організації експериментально-дослідного навчання та кращого сприйняття інформації про перебіг кожного етапу, окрім моделі методики формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури (с. 143), авторці доречно було б розробити й віддзеркалити (скажімо, в додатках) план-програму означеного навчання й подати її складники в таблиці, до прикладу: «Тема», «Кількість годин», «Очікувані результати навчання», «Методи, прийоми, форми», «Види вправ», «Засоби ІКТ» (відповідно до теми) тощо.

6. У роботі наявні окремі мовні огріхи й одруки: так, на сс. 3, 54, 65, 77, 110 й ін. натрапляємо на помилкове називання *освітнього* процесу *навчальним*; на с. 17 невдале плеонастичне формулювання «формування фахових та спеціальних компетентностей»; на сс. 29, 30, 56, 108, 111, 155 й ін. *складова* замість *складник*; на с. 149 *ряд* психолого-педагогічних особливостей

замість низку психолого-педагогічних особливостей; на с. 60, 61, 68, 69, 93 й ін. дозволяє замість дає можливість, уможлиблює, дає змогу; на с. 1113 виступає замість є й інші. Наявні й недогляди в оформленні списку використаних джерел.

У дисертації Т. С. Тютюма дотримала вимог чинного законодавства щодо авторського права й **принципів академічної доброчесності**. У роботі наявні покликання на джерела інформації у випадку використання ідей, розробок, теорій, тверджень інших авторів, надано достовірну інформацію про методики і результати дослідження, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність.

Загальна оцінка дисертації.

Висловлені зауваження дискусійні, мають рекомендаційний характер, не впливають на наукову новизну, теоретичне і практичне значення й не суперечать тому, що дисертаційна робота є завершеною, уміщує теоретичні та методичні положення й висновки, сформульовані здобувачкою особисто, нові науково обґрунтовані результати, що є істотними для галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки й відіграють важливу роль у підготовці майбутніх учителів української мови і літератури до фахової діяльності.

Дисертаційна робота **«Формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій»** відповідає п. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження наукового ступеня доктора філософії, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 р. (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (зі змінами) «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за номером 155/30023, а її авторка, **Тютюма Тетяна Сергіївна**, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української лінгвістики
і методики навчання
Університету Григорія Сковороди
в Переяславі

ПІДПИС О. Д. Кулик

Засвідчую:

Нач. ВК

А. М. Оганасенко